

Vladimir Mirković

OTOKAR KERŠOVANI U DUBROVAČKOJ PUBLICISTICI

Svoj prvi članak u javnom glasilu Otokar Keršovani objavio je u časopisu »Mlada Jugoslavija«, koji je izlazio u Dubrovniku. Prvi broj tiskan je 11. ožujka 1922. godine. Otokarov članak »Potrebe nove orijentacije« bio je jedan od dva uvodnika u broju 2. od travnja 1922.

Časopis »Mlada Jugoslavija« bio je ovako potpisan: Vlasnik i izdavač *Jugoslavenski akademski klub »Jurislaw Janušić«* Rijeka — *Dubrovnik*; Odgovorni urednik *Dj. Glumac*. Redakcija je zajednički sastavljena iz ogranaka »Janušića« u Dubrovniku i Rijeci. Kratak uvodnik »Prva reč« napisao je za prvi broj profesor Djordje Glumac. Već drugi broj trebao je potpunije odrediti program časopisa i osnivača. Dva su uvodnika napisali dr Antun Barac, senior¹ i Otokar Keršovani. Barac je pod naslovom »Mlada Jugoslavija« napisao zapravo prolegomenu, Keršovani programski uvodnik. Dr Antun Barac piše: »... Mlada je Jugoslavija danas razbita. Ona ne produčuje jedan jedinstveni pokret, jedan jedinstveni nazor, jedan jedinstveni napon. Nakon ostvarenja jednog od svojih ciljeva, ona je delom naglo ostarela, ušavši sasvim u koncepcije starijih. Doživjevi u mnogom razočarenje, ona kutri u kutovima, mrzovoljasta, zagrižljiva, mrka. Spremna da se oduševi za sve, što je kadro da je bar na čas digne i osveži, obećavajući nešto više, ona u naglim peripetijama kulturnih, socijalnih i političkih trzavica zapada iz ekstrema u ekstrem. Ona je razdeljena na bezbroj partija, koterija, klika, struja, kušajući svuda, ne bi li našla zadovoljenje svojih najnutarnijih potreba. Tek onde, gde bi mlada Jugoslavija morala da se čuje, tamo je

¹ Jugoslavenski akademski klub »Jurislaw Janušić« djelovao je preko podružnica seniora (članova koji su već završili studije), akademičara (studenta i srednjoškolaca).

nema. Glas mlade Jugoslavije i u slobodnoj se Jugoslaviji smatra uglavnom glasom deteta, koje se može dobrohotno saslušati, no preko čega se bez mnogo brige kreće dalje...»² Barac svoj uvodnik zaključuje: »...U današnje vreme, zadatak je mlade Jugoslavije, da svoj ideal postavlja što više, da se ne daje zavoditi od ničega, što vuče k prošlosti i produžuje kaos sadašnjosti. U suprotnosti ima da donese pomirenje, u neredu red, u bezbrigi i apatiji žar, polet, intenzivnost rada. Mlada Jugoslavija ima i da ostvari ideal Jugoslavije.« Moralan i didaktičan, Barčev uvodnik polarizira crno i bijelo, dobro i zlo, mlado i staro — kroz etička načela »do što viših visina« gdje mladi zajednički nastoje »naglasujući svuda: rad, rad, rad«.

U programskom uvodniku »Potreba nove orijentacije« prepoznajemo mladog Keršovanija izvan partijske pripadnosti — »nemam nameru da plediram za stranačko opredelenje omladine«³ — zanesenog za nacionalnu stvar, kritičnog i nepomirljivog prema reakcionarnom vidovdanskom nacionalizmu. Šest godina kasnije na »monstr-procesu« dvadesetpetorici komunista Otokar će reći: »...Bio sam nacionalist... Verovao sam u Jugoslaviju: zemlju pravde, jednakosti i slobode... Od svega toga nije ostalo ništa osim iluzije... Radujem se što danas stojim pred vama, zajedno sa drugovima koje režim progoni, i što sam član organizacije komunista...«⁴ Ocijenio je samoga sebe nacionalistom u godini 1922. Slojevite su proturječnosti poratnoga jugoslavenskog društva, međutim, ubrzale procese otkrivajući nacionalno pitanje kao presudno u škarama »jednonacionalne« države i hegemonističke diktature i — stvarnosti gušenja sloboda naroda i narodnosti. Otokar naslućuje pravo stanje stvari, ali im ne zna dati ime: »...Skoro svi pokreti u današnjoj omladini tako su senilnog, predratnog karaktera, sve koncepcije — uzevši en gros — tako su mikroskopične i ograničene, da me to skoro sili na priznanje, da omladini fali jačih intelektualaca, pa da omladina ne predstavlja one »koji dolaze«, nego one »koji odlaze«. I dalje: »...Veći deo naše generacije — specijalno omladinske — hoće da bude nacionalističan i napredan... To je t.zv. pokret predratne nacionalističke omladine, koji ide uglavnom za nacionalnim ujedinjenjem, a našao je fanatičnih pobornika u onoj generaciji... Reprezentovan po boljem i većem delu naše predratne generacije, značio je taj pokret — za one prilike, za one mentalitete, za onaj milieu — jedan nesumnjivi progres. Tako se ušlo u rat, prošlo kroz ceo rat, i izašlo iz njega. No za vreme rata i

² »Mlada Jugoslavija«, Rijeka — Dubrovnik, br. 2/1922 str. 3 i sl.

³ »Mlada Jugoslavija«, Rijeka — Dubrovnik, br. 2/1922 str. 29 i sl.

⁴D. Marković — Lj. Ristović, Politička suđenja, str. 382, Izdanje Partizanske staze, Beograd 1969.

posle rata, nacionalizam je predratni doživeo svoj definitivni slom... To nije ostalo bez upliva na evoluciju najjačih intelektualaca među predratnim nacionalistima, pa se većina između njih evolucionisala, odnosno revolucionisala, već prema individualnoj predispoziciji. Ipak je taj slom evropskih nacionalizama jedva ostao zapažen i tretiran u većem delu naše javnosti. Dogodilo se protivno: izgubilo se s vida da je jugoslavenska nacija samo jedan deo evropske zajednice, da je problem jugoslovenskog nacionalizma za pravo samo detail u ukupnom problemu nacionalizma«. Ocrtavajući dalje i raščlanjujući genezu našeg i evropskih nacionalizama, Keršovani ove anakronizme uspoređuje sa statičnim i nazadnim pogledima vezanim za pojam naprednog, liberalnog koji se u nas ograničuje na samu činjenicu antiklerikalizma: »...Jer de facto — u vidu onih perspektiva koje nam se otvaraju posle rata — sam antiklerikalizam nije nikakav dokument progresivnosti. Niti je danas predratna nacionalistička ideologija dokument progresivnosti...« Zbog te ustajalosti i nepomičnosti »u javnom životu ne sudeluju jači omladinski intelektualci sem retkih iznimaka...« Za razliku od Barčeva Keršovanijev uvodnik završava borbeno, polemički i programatski: »... Sada može da se nekomu ukaže potreba da se stari nacionalizam, kakav je bio pre, a lažan, nerealan, himeričan i — što je glavno — reakcionaran za naše sadašnje prilike, *rekonstruira* t.j. da se sruši s piedestala apsolutnosti, da mu se dade nova savremena konkretna forma koja odgovara današnjim prilikama, za koje nije država samo jedan etnički homogen naseljen teritorij, nego, mnogo više, jedna ekonomsko-socijalna organizacija naroda o kojem u prvom redu treba voditi računa. Tu će onda i »naprednost« dobiti svoj konkretni savremeni oblik. Možda je sve rečeno ako kažem: nacionalizam treba da se pomiri s faktima. Da to bude moguće, nužna je koordinirana kooperacija svih omladinskih intelektualaca, nužna je jaka organizacija koja će osigurati veći upliv na javno mnjenje...«

Josip Ryšlavy, ekonomist, Istranin, najbolji Otokarov drug iz studentskih dana, dulje vrijeme predsjednik zagrebačke podružnice »Jurislava Janušića«, ispričao mi je kako je Otokar taj svoj prvi pokušaj eseja napisao u jednom dahu naprosto tako da je izdiktirao Ryšlavyju, koji je bio vičniji daktilografiji, cijeli tekst napamet. Ryšlavy, kao i Keršovani, podržavao je izdvojenost »Janušića« iz političkog života i stranačkih razmirica. Već s proljeća 1922. s jasnijim i angažiranim stavovima Otokara nastaje u redovima »Janušića« podvajanje koje će uskoro upozoriti na neodrživost teze političke neutralnosti i ujedno angažiranosti, dovesti do polarizacije stavova, sukoba desnice i ljevice i, na koncu, logičkog rascjepa romantičnog akademskog kluba koji su 1923. godine sačinjavala 33 udruženja sa 1.200 članova u Hrvatskoj pa i u udaljenijim krajevima zemlje.

Jugoslavenski akademski klub »Jurislaw Janušić« osnovan je u Sušaku koncem 1919. godine. Osnivanje kluba na nacionalnoj osnovi i s nacionalnim programom bila je neposredna reakcija na talijansku okupaciju Istre, Rijeke i Kvarnerskih otoka. Učenicima Prve hrvatske gimnazije za Istru u Pazinu, opatijske i sušačke gimnazije, maturanti i maturantice kastavske i pazinske učiteljske škole, sljedbenici ideja Frana Supila, bili su prvi pristalice, članovi i osnivači »Janušića«. Sjedište kluba zatim je premešteno u Zagreb. Odvojeno su djelovala udruženja seniora, onih koji su završili, studenata i srednjoškolaca. Program je bio jednostavan: jugoslavenska ideja, bolji uvjeti i režim studija, modernizacija nastave i programa studija, rad na socijalnoj skrbi, veze sa studentima u Jugoslaviji i Evropi, posebno u slavenskim zemljama. Na toj osnovi »Janušić« je djelovao nasuprot »Domagoju« koji su vodili klerikalno orijentirani studenti. »Janušić« nastupa i zajedno sa »Nenom« Nezavisnom narodnom omladinom. Najagilniji »janušićevac« Otokar izabran je na »Janušićevoj« listi — protiv kandidata »Domagoja« — za prvog predsjednika Jugoslavenskog akademskog potpornog društva (JAPD), godine 1923. Te godine časopis »Mlada Jugoslavija« preuzimaju udruženja Dubrovnik — Zagreb. Nakon prvih pet brojeva koji su 1922. izašli u Dubrovniku u redakciji (seniora) profesora Djordja Glumca, broj 1. u godini 1923. uredili su: Otokar Keršovani, Drago Chloupek, po završenom studiju liječnik i priznati stručnjak u području higijene i preventive, Stevan Tomić, pisac zbirke stihova »Večni putevi« u izdanju »Mlade Jugoslavije«, student književnosti (?), koji ubrzo napušta redakciju i Ante Bonifačić, pjesnik, kasnije otpadnik i politički emigrant. Zatim časopis uređuje (senior) Ivan Krznarić, novinar u Novinarskom uredu u Zagrebu, dok je Mate Zaninović, novinar, publicist, pjesnik i prozaist, urednik za Dubrovnik.

U člancima »Studentski problemi« i »Naš pokret« u broju 2. i 3. iz godine 1923. Keršovani još uvijek nastoji oko jedinstvene organizacije »celokupnog jugoslavenskog studentstva na bazi apolitičnosti i sporazumnog delovanja«. On još uvijek smatra da »političke i kulturne divergencije među pojedinim grupama studenata onemogućuju da se stvori jedinstven pogled svih studenata na pojedina pitanja, pa time ugušuju već u zametku sve u tome pravcu započete akcije«. ⁵ Nakon kongresa »Janušića« u Sušaku Keršovani sve više uviđa slabe strane neodržive političke nepredjeljenosti. To se nekako nazire u načelnim stavovima o položaju kluba: »...dok su srednjoškolci i akademičari izneli na svojim sednicama upravo mnoštvo osnovnih, načelnih i taktičnih pitanja; dok je referat akademskog sekretarijata tačno precizirao glavne tačke dosadašnjega rada i mogućnosti daljnjega pro-

⁵ »Mlada Jugoslavija«, br. 2/1923 str. 55.

širenja i produbljenja pokreta, dok su srednjoškolski referenti pokazali inicijative i shvatanja za daljnji rad, seniori nisu raspravili nijedno bitno pitanje». I dalje: »...Njihov »Janušićev« oznak nema više one sugestivne snage, koju je imao na univerzitetu. Jer, na univerzitetu taj oznak može da znači ponos, prestiž, duhovnu nadmoć, u provincijalnom gradu ili u Srbiji, gde je »Janušić« manje poznat taj osećaj prestiža prestaje. Mladome idealisti ne ostaje drugo, nego da u svojoj okolini postane propovednik »Janušićeva« pokreta... Klub je ostao na univerzitetu, seniori su otišli u život. U tome leži jezgra pitanja. Kako da seniori rade za nešto, što nije više njihovo?...«⁶

Sve se više mladi Keršovani udaljuje od prvotnih postavki isključivo intelektualne akcije i jedinstva intelektualne omladine. Sve više uviđa jaz što se otvara između akademičarske nepostojeće »intelektualne jedinstvenosti« i potreba stvarnosti što ih diktiraju ekonomski, klasni, nacionalni, društveni i politički odnosi i suprotnosti. U članku »Problem jedne orijentacije«⁷ on će pokušati iznova provjeriti svoje stavove sada na širem planu usporedbe socijalizma i humanizma. Socijalizam postavlja pred mnoštvo: društvena pravda ili nepravda; humanizam pred pojedinca etičku dilemu: dobro ili zlo. Svoje usporedbe nastoji uskladiti i pomiriti jednim od zaključaka: »...Po svojim istorijskim predstavnicima, usprkos različitih gledišta, oba se pokreta stapaju i mešaju u jedan jedini pokret za sreću celokupnog čovečanstva...«

Mjenjajući postupno koncept, Keršovani se još uvijek zadržava na tezi po kojoj jedinstvo intelektualne omladine jest najvažnija snaga u razrješavanju proturječnosti poratnog jugoslovenskog društva. Međutim, u članku »Za jednu skladniju akciju mladih«⁸ pisanje Otokara (još uvijek zagovornika »Janušićeve« nepredjeljenosti) o nacionalizmu i socijalnom progresu izrasta nepomirljivo do revolucionarnoga stava: »...Tvrdim da je nacionalističko jugoslovenstvo deplasirano, ne zato što je integralno, nego zato što je etatičko...«

Osim spomenutih članaka Otokar Keršovani objavit će u »Mladoj Jugoslaviji« Zagreb — Dubrovnik 1923. još dva članka: »O.H.Č.S.« (kratica za preporodni pokret čehoslovačkih studenata) i »Naš kongres« o sušačkom kongresu »Janušića«. U jedinom zagrebačkom broju (br. 1 — 1922.) objavio je članak o kongresu slavenskih studenata u Pragu »Revizija slovenske politike«. S ljetnjim dvobrojem 7—8 za godinu 1923. časopis »Mlada Jugoslavija« prestao je izlaziti.

⁶ »Mlada Jugoslavija«, br. 7—8/1923 str. 225.

⁷ »Mlada Jugoslavija«, br. 4/1923 str. 96—99 i br. 5/1923 str. 134—141.

⁸ »Slobodna tribuna«, br. 487 III/1923 str. 10.

Dvije godine kasnije, početkom 1925. Otokar Keršovani opet surađuje u publicistici Dubrovnika. Ovaj put u listu »Čovečnost«. O tome prethodno piše svom prijatelju Miji Mirkoviću (kasnije ekonomskom znanstveniku i akademiku) u Aleksinačke rudnike gdje je dr Mirković uposlen kao skladišni knjigovođa: »... Još nešto važno! Mate Zaninović u Dubrovniku pokreće list dvonedeljni za koga kaže da je materijalno osiguran! Kaže da će se uskoro pretvoriti u nedeljni list. On ne će imati službeno naše ime, ali će s vremenom i to postati, a sada će propovedati naše ideje! Treba što više saradnje! Ja sam uveren da ćeš mu Ti moći da šalješ češće stvari: iz politike (ČSR), impresije i kraće putopise, feljtoni, literatura! Svakako ono u čemu si najbolji! Šalji što pre (pre prvoga!) nešto na adresu: Mate Zaninović, Dubrovnik, Kono. Možda bi bilo dobro da nešto daš iz oblasti ekonomije! Ja sam unapred uveren da ćeš to učiniti!«⁹ Pismo je datirano s 24. studenog 1924. godine; osam stranica pisanih strojem s novinarskim proredom. Oslobođen dnevne discipline pisanja za novine i časopise (tada radi honorarno za Novinarski ured u Zagrebu, agiln, pokretan, nezadrživ, poletan, nemiran, uporan i samostalan Otokar — razmjestio je u pismu 116 uskličnika. Piše nakon što je potvrdio primitak pisma i dopisnice najprije o nedopustivosti razočaranja, zatim o suradnji mladih i starih, širokim potezima postavlja ciljeve grupe za socijalnu i kulturnu akciju (S.K.A.) u kojoj obojica djeluju, o borbenom duhu — »ja nisam uzalud prošao lenjinističku školu, barem duhovno«, izvještava o kongresu »Janušića«, borbi desnice i ljevice — »palo je moje gledište (za koje smo dobili 21 glas + 13 docnije stiglih iz Dubrovnika!); propalo je i gledište desnice koja je htela da u rezoluciji istakne momenat nacionalistički«, rascjepu u »Janušiću« koji više nije stao na noge, o Istranima u Zagrebu (Ryšlavy, Mezuljić, Bujić, Pucić pozdravljaju Mirkovića), o radnji Mirkovića — »pre svega: Tvoja je radnja napisana odličnim jezikom i vrlo se lepo čita!« — koju je na sjednici grupe S.K.A. pročitao Jovanović, kritizira radnju,¹⁰ poziva na jedinstvo i suradnju, »voli, poštuje i pozdravlja Otokar«.

To je bila Otokarova klima i raspoloženje (dr Vinko Dorčić, školski drug Otokara iz Pazina, zapisao je nakon rascjepa u »Janušiću« kako je čuo Keršovanija, čija je lijeva frakcija također pobijeđena: »Garda umire, ali se ne predaje!«.¹¹) prije izlaska

⁹ Rukopisna ostavština Mije Mirkovića, pohranjena u sina mu Ante Mirkovića.

¹⁰ Riječ je o eseju dr Mije Mirkovića »Diktatura partizanstva« kasnije objavljenom u zbirnom izdanju alamanaha »Generacija pred stvaranjem«, Grupe za socijalnu i kulturnu akciju, Beograd 1925.

¹¹ Dr Vinko Dorčić, Sjećanja na Otokara Keršovanija, u Spomen knjizi Gimnazije u Pazinu 1899—1969, str. 86, Pazin 1973.

prvog broja »Čovečnosti« u Dubrovniku. Za prvi broj napisao je uvodnik »Svetli grobovi«. Prije toga o imenu kista. Jean Jaurès kojega su nazivali građaninom svijeta i prvim među socijalistima svijeta, piše u prvome broju lista »L'Humanité«, danas organu KP Francuske, kao osnivač i urednik u uvodniku »Notre but« (»Naš cilj«) 18. travnja 1904.: »... Sam naziv novina točno označava u svojoj širini ono, za čim teži naša partija. To je ostvarenje čovječnosti na čemu rade svi socijalisti. Čovječnost još ne postoji ili jedva postoji. Ona je u nutrini svake nacije kompromitirana ili gotovo uništena zbog antagonizma klasa, zbog neizbježne borbe između kapitalističke oligarhije i proletarijata...«¹² U uvodniku prvog broja »Čovečnosti«, Dubrovnik, 15. siječnja 1925. godine, redakcija ovako tumači ime lista: »... Čovečnost, to je najviši pojam koji obuhvata sve lepote i vrline ljudske duše: milosrđe, ljubav, praštanje, velikodušnost, odricanja, trpeljivost, ali i volju neslomivu, jaku volju u pravcu unapređenja i ulepšavanja života. Pa sve što se toj zdravoj, i neosporno pobjedničkoj volji suprotstavi iusprotivi, a reakcionarno je i regresivno — srušit će se pred snagom ideje progresa — pred snagom ideje čovečnosti. Mi — koji u sebi osećamo čoveka i koji vidimo da velik deo onoga što se do danas činilo i čini na političkom i socijalnom polju, nije ni pravično, ni čestito, nego da je nečovečno, da je mračno i reakcionarno — hoćemo da progovorimo ovde i da strogo objektivno, a uvek pravično udarimo onde gde budemo osećali da se koči progres i gazi najviša tekovina ljudskoga duha ideal čovečnosti...«

Uvodni članak »Svetli grobovi« Otokar Keršovani posvećuje u prvom redu Jeanu Jaurèsu. Anatole France, Jovan Skerlić i Dimitrije Tucović, suvremenici Jaurèsa, predstavljeni su u članku britkim usporedbama neimara i vremena njihova i sadašnjeg (1925. op. p.).

»... Kad se osvrnemo na tragičnu figuru Jeana Jaurèsa, tog najvećeg tribuna proletarijata i socijalizma, najoduševljenijeg borca za pravdu i svetski mir, najdubljeg i najčovečnijeg ideologa socijalne republike«, onda možemo da ga najpotpunije karakterišemo rečima njegovog brata, izrečenim kod otkrivanja spomenika Jeanu Jaurèsu u Carmatu: — Bio je tako inteligentan da je mogao sve razumeti i tako plemenit da je mogao sve oprostiti. — Čovek koji nikada nije falio na mestu gde je trebao neko da se žrtvuje u borbi za socijalne reforme. Istoričar, ideolog, novinar, veliki orator iz parlamenta, međunarodnih socijalističkih kongresa, velikih narodnih mitinga. Možda najaktivniji protivnik rata i najiskreniji pacifista svih vremena. Autor pozamašne rasprave o »Novoj armiji« ...

¹² Prema dr Konstantin Bastaić, Život, djelo i misao Jeana Jaurèsa, u knjizi Jean Jaurès i socijalizam, str. 22, Izdanje Kultura, Zagreb 1954.

»L'armée nouvelle« je jedno od najboljih djela Jeana Jaurès-a, koje je napisao uz zakonski prijedlog o reorganizaciji vojske. Knjiga sadrži niz rasprava među kojima i »Internacionalisme et patriotisme« u kojoj Jourès formulira svoju čuvenu parabolu: »... malo internacionalizma udaljuje od domovine, a mnogo internacionalizma privodi domovini, malo patriotizma udaljuje od Internacionale, a mnogo patriotizma privodi k Internacionali...«¹³ Pišući o nacionalnom i nacionalizmu, mladi je Keršovani — kako svjedoče brojni prethodni citati — crpio od svojega velikog učitelja. Jeana Jaurès-a ubio je Raoul Villain, neuravnoteženi atentator, koji je imao zaleđe u zagovornicima ratnih kredita. O Jaurès-u Keršovani zaključuje: »... Po celom svom biću, Jaurès je u svojoj pojavi sintetizovao najplemenitije osobine francuskog socijalizma, kao što je A. France u sebi ujedinio najbitnije i najoriginalnije vrednosti galske umetnosti. Jaurès je umro, varvarstvo trijumfuje. Jaurès umire istovremeno kad ima da umre i mir. Ali 10 godina posle smrti, Jaurès, prenesen u Pantheon, postaje sjajnim simbolom borbe za novo društvo...«

Sjećajući se godišnjica smrti francuskih velikana, Otokar Keršovani uspoređuje ih s našim godišnjicama... »... Slučaj je hteo da smo mi ove godine slavili još dve godišnjice: uspomenu na Jovana Skerlića i Dimitrija Tucovića. O prvom pisale su mnoge naše novine i revije, slavljen je na desetinama konferencija, i konačno svi mu znamo mesto i značenje. Od veće važnosti je, momentano, da se setimo pok. Dimitrija Tucovića. Njega su slavili samo na uskim konferencijama socijalistički radnici. Na njegov su hladan vojnički grob hodočastile nekolike stotine srbijanskih radnika, socijalista i komunista i slegle se na prostom groblju srbijanske varošice Lazarevca. Predstavnici dvaju frakcija socijalizma posvađali su se na grobu svog učitelja, kao što su i francuski komuniste, demonstrativno i odeljeno prisustvovali prenosu zemaljskih ostataka Jaurès-a. Uspomenu na Tucovića, dušu i mozak predratnog organizovanog pokreta srbijanskih socijalista... nisu mogli dostojnije da proslave. A da ironija bude potpuna, svi buržoaski listovi pa čak i vladini, jednodušno su slavili uspomenu na Tucovića prikazujući ga kao nacionalističkog heroja. Dakle pisac knjige »Srbija i Albanija« koja predstavlja najoštriju osudu imperijalističkih apetita mladog srbijanskog kapitala prema Albaniji, Tucović je postao u očima svojih dojučerašnjih protivnika nacionalistom?...«

Tucovićevo djelo »Srbija i Albanija« izašlo je u Beogradu 1914. uoči prvog svjetskog rata. Knjiga je napisana u kontekstu cjelokupne borbe socijalista na Balkanu protiv dva osnovna ne-

¹³ Isto, str. 63. Esej »Internacionalizam i patriotizam« objavljen je u cjelosti u zbirci rasprava Jeana Jaurès-a koje je pripremio i preveo Milan Djerić pod zajedničkim naslovom »Internacionalizam i patriotizam«, str. 136 i sl. Štamparija »Mirotočivi«, Beograd 1924.

prijatelja: penetracije imperijalističkih sila na Balkan i domaće buržoazije, a za prihvaćanje zajedničke politike balkanskih socijalista zasnovane na stvaranju socijalističke, balkanske federacije. Dosljedna marksistička analiza u djelu usmjerena je na raskrinkavanje srpske buržoazije, povijesne faze unutarbalkanskog imperijalizma i marksističke koncepcije o nacionalnom pitanju na Balkanu. Sve te zasluge i žrtve socijalističkih prvaka izvrće buržoazija koja hrani neistinama našu publiku i našu školsku omladinu: »... Najrečitije slučaj sa Skerlićem, a donekle i manevar buržoaskih listova sa Tucovićem, pokazuju nam opasnost koja nam pretil! Do naših generacija Skerlić je došao u falsifikovanoj uniformi ideologa »Orjune«, — taj Skerlić — socijalist, a sutra će i sa Tucovićem biti sličan slučaj...« I dalje o Tucoviću: »... Jedan neobično pronicavi marksist, Tucović, nije se zadržao na površini. Shvatajući ispravno dinamičku ulogu socijalizma, on nam daje primer kako treba sa mnogo širine posmatrati istoriske događaje. Jer je Tucović bolje no iko osetio svu revolucionarnost balkanskog rata, ma da ga, kao socijalist, nije mogao da opravda. Kao i Jaurès koji je isticao za proleterijat, u borbi za novo društvo, ne sme dozvoliti da propadnu ustanove koje je francuski narod stekao svojim revolucijama, i koji je, po tome jedan od duhovnih inicijatora današnjeg francuskog »Bloka levice«, tako nam i Tucović — u vreme fraza, mrtvih parola i velikih ideoloških laži — daje primer ideologa koji je zadržao pun kontakt s realnim problemima sredine u kojoj radi. Jer zaustavljajući se kod figure tog socijalističkog vođe koji je proveo ceo balkanski rat kao i prve mesece svetskoga rata, do smrti u rovu, mi moramo da i tu osetimo, da će naše ozdravljenje doći od pokreta koji će biti u liniji modernih socijalnih pokreta Evrope ali koji će se roditi iz naših potreba. Ostavljajući, po reči, Jaurèsovoj, protivnicima da čuvaju pepeo sa ognjišta prošlosti, mi želimo da sa ognjišta naših najboljih učitelja poneseo sveti plamen borbe za novi ideal. Jer »najbolji način da se posmatra prošlost jest u tome da se nastavi dalje u budućnost delo živih snaga koje su radile u prošlosti«.

U istom broju »Čovečnosti« piše i Mijo Mirković pod naslovom »Putevi naše generacije vode u narod«. To je zapravo ulomak većeg rada izašlog kasnije u almanahu »Generacija pred stvaranjem« Grupe za socijalnu i kulturnu akciju (Beograd, 1925). Na trećoj stranici objavljen je članak »Krv na univerzitetu« s potpisom Student. Napisan je u povodu prisilnog umirovljenja trojice profesora Sveučilišta u Zagrebu... »... Omladina je reagirala na reakcionarne mere jednoga ministra i — pala je krv... Ta je solidarnost u borbi i žrtvama od duboke neocenjive važnosti! Naše studente nije mogao da ujedini nijedan pokušaj oko stvaranja staleških i ekonomskih organizacija! Svi pojedinačni nazoni u tom pravcu ostali su bez rezultata. Poslednji događaji po-

kazali su da još danas postoji mogućnost da se omladina koncentriše samo na bazi političkog otpora protiv režima reakcije. Oni su jasno manifestovali koliko mnogo interesa još imaju studenti za politički život. Mi ćemo se zadovoljiti da izrazimo želju da se bar taj momenat izrabi i da se, bar na tom terenu, nešto učini za trajnu kolaboraciju studenata iz svih naših centara. Možda će kasnije, lagano i postupno, moći da se razvije i smisao za saradnju oko ekonomske i staleške organizacije studenata...«

Otokar Keršovani u to je vrijeme student filozofije u Beogradu. Već je, kako je prethodno navedeno iz jednog njegovog pisma »prošao lenjinističku školu«. Stil napisa, poznavanje prilika na beogradskom i zagrebačkom sveučilištu, ponavljanje i insistiranje na »staleškoj i ekonomskoj« organizaciji studenata — sve to otkriva da je Student jedan od dosada nepoznatih potpisana, pseudonima Keršovanija.

U prvom broju objavljena je i novela Mate Zaninovića »Smrt sna«. Broj je kao odgovorni urednik potpisao Tomislav Šiljić, pjesnik i prijašnji suradnik »Mlade Jugoslavije«.

Najvažniji prilog drugoga broja »Čovečnosti« je feljton »Lenjin« prelomljen na tri stranice lista. Autor: Otokar Keršovani. I još jedan nepoznati potpis Otokara Keršovanija: Iz pisma jednog prijatelja iz Srbije. Naime, u drugom broju »Čovečnosti« objavljen je na trećoj stranici dopis bez naslova o izbornoj kampanji u povodu izbora u veljači 1925. »... Tu, kod nas, imamo mogućnosti da izbliza posmatramo sve forme balkanske parlamentarne demokratije. Trebala bi čitava studija da se dostojno i konkretnom analizom utvrdi metoda kojom se na posletku isfabrikuje t. zv. narodna volja. Najzgodniju priliku za to daju nam, razumljivo, izbori, upravo vreme pre izbora. Ko sve ne pretenduje da narod na njega prenese svoj »suverenitet«... Prijatelj iz Srbije opisuje kako se istovremeno ističe po osnovi novčanih špekulacija više lista nego što će se stvarno pojaviti na izborima. Žučljive polemike, svađe, pomirenja za narodnu stvar, povlačenje lista u korist, »prenošenje« glasova, primanje novca itd. »... Ako nigde, a ono ovde vredi Goetheova reč:

Nillst du das Volk belügen,
so mach es nur nicht sein.«

U slobodnom prijevodu: Ne možeš ti prevariti narod, samo se čini da nije tako. Dr Miji Mirkoviću nije bilo teško utvrditi, iako se ne može dokazati, da je taj prijatelj iz Srbije Otokar Keršovani, ne samo po stilu napisa i sadržaju nego i stoga što je češće navodio te Goetheove stihove. Mirković je o tome pisao Nusretu Seferoviću, ali je Seferović već predao u tiskanje knjigu Keršovanijevih članaka.

Poslužili smo se s nešto više citata. Razlog je jednostavan. Suradnja Otokara Keršovanija u dubrovačkoj publicistici gotovo je posve nepoznata. »Mlada Jugoslavija« izlazila je tek nešto više od jedne godine, »Čovečnost« samo dva broja. Članci Otokara Keršovanija u »Čovečnosti« nisu spomenuti (koliko je piscu poznato) niti u jednom članku, eseju ili monografiji o Keršovaniju. Nisu spomenuti ni u bibliografiji štampanih radova Otokara Keršovanija, što ju je objavio Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske.¹⁴ To je razlog da iz broja 2. »Čovečnosti« od 7. veljače 1925. kraći prigodni esej Otokara Keršovanija o Lenjinu, aktualiziran na tadašnje evropske, balkanske i jugoslavske prostore, prenosimo u cjelini.

Prilog:

LENJIN (Povodom godišnjice njegove smrti)

Koncem januara 1924. Lenjinovi posmrtni ostaci preneseni su uz prisustvo tri četvrtine milijuna ljudi u mauzolej. Svetska je štampa, komentarišući značaj Lenjinove smrti, podvlačila da »socijaldemokratski car« (kako ga je jedared nazivala Angelika Balabanova) umire u istom mementu kad u Engleskoj dolazi na vladu Mac Donald. A nakon Mac Donalda došao je Herriot. Umorstvo Giacoma Matteotija i mnogi neuspesi u vanjskoj i unutarnjoj i vanjskoj naročito ekonomskoj politici, doveli su vladu Musolinija u težak položaj. Marokanski neuspjesi vojničke naravi i formiranje jake demokratske-republikanske opozicije, grupisane oko imena Miquel de Uranumo i Blasco Ibanez slabili su prestiž Direktorija u Španjolskoj. Kod nas bili smo u predvečerje pokušaja jedne vlade »ala zapadna demokracija«. Zar je odista, ovaj put definitivno, Evropa odbacila reakciju i zar je, na taj način, linija »socijalpatriota, reformista, oportunist, građanskih demokrata« konačno odnela pobjedu nad maksimalizmom revolucionarnim kojega je najdoslednije i neuporedivo najsnažnije zastupao Vladimir Ilić? Kad pišem ove retke, onda se u Italiji pokušava da se prenese broba protiv fašizma na neki »buržoaski blok« liberala svijuu nijansa sa Montecitorija i Aventina. U Engleskoj se konservativni kabinet Stanleja Baldwina sprema da za celu britsku imperiju uvede zaštitne carine. Žestoka opozicija protiv Herriota u pariškom parlamentu dobiva snažnu pomoć u Senatu. A kad je jednog momenta došao u opasnost, ako ne život Herriotov, a ono bar njegova sposobnost za rad, onda smo videli koliko je malo nutarnje kompaktnosti u tom kartelu Levice! Dr. Luther u Njemačkoj izvodi restauraciju vlade desnice kapitala i veleposeda, a u pruskom Londtagu pada vlada weimarske koalicije. Kod nas na Balkanu: gg. Bratianu, Cankov, Pašić, etc. — Zar ćemo se istrčati ako ustvrdimo da još ni izdaleka nije sigurno da će demokratija evolucionim putem uspeti da ostvari bar neke, bliže ideale novog društva? A ako taj eksperiment ne uspe, ako se on ne proširi na sve narode, zar nije opravdano verovati da će u tom slučaju novi

¹⁴ Mira Kolar — Dimitrijević, »Rukopisna ostavština Otokara Keršovanija u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske« u »Putovi revolucije« 7—8, str. 232. i sl., Zagreb 1966.

ekonomski i politički sukobi stvoriti takav međunarodni položaj, takve prilike unutar pojedinih država da će predviđanja velikog vođe ruske revolucije biti u potpunosti potvrđena? Zar nije apsolutno jasno da će se demokratija morati poslužiti revolucionarnim metodama ako ne uspe evolucionim putem?

Još je prerano, bar na ovom mestu, da govorimo o čistoj, naučnoj vrednosti Lenjinovske analize ljudskog društva. Ono što nas na ovom mestu i ovog trenutka više interesuje, to su njegove duhovne osobine koje ga čine jednim od najvećih pojava u istoriji čovečanstva i jednim od najvećih učitelja budućnosti.

Samo na tom evrazijskom tlu, u toj zemlji gde široke narodne mase još nemaju nikakvih velikih tradicija nekoliko desetina hiljada aristokrata veleposednika i kapitalista u velikim centrima, i naroda razasutog po širokoj ruskoj zemlji, — samo u toj sredini se mogao roditi i razviti čovek sa takvom nadčovečjom sposobnošću da prevlada sve tradicije, sve društvene spone i da, pokušavši uništiti u sebi i oko sebe sve elemente prošlosti, iz osnova počne dizati stupove i traverze nove društvene konstrukcije. Može mu se predbaciti, malograđanskom zlobom, i neinteligentnost. Ali se mora priznati da je jedino čovek takvih kvaliteta mogao, u teoriji i u praksi, da neizbežni elementarni sukob dvaju klasa u Rusiji dosledno izvede i da mu dade izraza u formulama »brutalno jednostavnim«. Odista trebao je za takav posao čovjek unutarnje dinamike i spoljašnje aktivnosti takvih dimenzija kao kod Lenjina.

Herriot je za njega napisao da je bio čovjek »silne enciklopedijske obrazovanosti«. Ispitivao je svom pomnošću jednako velike ekonomske transformacije u ljudskom društvu u kulturi i formama civilizacije, gde je ogromna provalija zevala između, kao i sitne, psihološke simptome raspoloženja narodnih masa. A kad je tim putem došao do nekih zaključaka, onda je on u njihovu ispravnost verovao svom silnom verom jednog religioznog fanatika. Taj »partiski secesionista po zanimanju«, kako su ga nazivali protivnici, išao je svojim putem do kraja. Njegova volja nije znala granica mogućnosti. U Stocholmu on je na kongresu govorio drugovima kako je potrebno prevladati »malograđansko verovanje« da se neka ideja ne može integralno sprovesti! Ako se tu uspe rezultati ne će izostat. Uz sve to, taj je vođa imao neobično, nagonско osećanje za stvarne odnose u svetu. Daleko od sitnog, doktrinarnog dogmatizma, Lenjin je bio uvek rukovođen činjenicama a ne apstraktnim idejama. Plehanov mu je čak jedared doviknuo: »Vi zaboravljate samo na — žive ljude!« Ali je istorija i to demantovala. On je već 1900. god, prigodom boksterskog ustanka pretekao rusko-japanski rat. Već je god. 1906., u Stockholmu, Lenjin tražio da mu marksizam revidira svoj stav prema seljaštvu. Već je 1900. god, tražio samoopredelenje azijskih naroda. God. 1914. tačno je predvideo razvoj odnosa u socijalističkom taboru. Odviše je poznato, a da bi to trebalo spominjati, njegovo stanovište u pitanju samoopredelenja naroda Rusije i ostalih država, njegovo genijalno osećanje potreba zemlje u momentu brestlitovskog mira kao njegovog dalekovidost u taktici sa seljaštvom. Uvođenje Nove Ekonomske Politike je zasluga Lenjinova i baš tog momenta Lenjin je pokazao da stoji nad revolucijom. Bio je to možda prvi slučaj da su sami vođe jedne revolucije shvatili momenat kada je trebalo i kad se moglo skrenuti natrag. Možda najveći od svih stratega revolucije, ovaj rođeni vojskovođa »masa u akciji« pokazao je već god. 1903., na kongresu u Londonu, u diskusiji sa menjševicima svu svoju pronikljivost u pitanju organizacije jedne partije mase.

M. Pokrovski je negde rekao da bi »dragocen zadatak bio napisati pripovest o kadetima i Lenjinu t.j. o ljudima koji nisu ništa razumeli i o čoveku koji je sve razumeo«. Ne ulazeći ovde u procenu ruskih demokratskih konstitucionalista, mi se i sami slažemo s Pokrovskim kao

i sa »Humanité« koja je, prigodom Lenjinove smrti napisala da »Lenjin nije bio velik zato što je bio na ovom ili onom položaju nego zato jer je bio toliko obdaren sposobnošću za predviđanje«.

Mi smo daleko od toga da Lenjina, naročito proforamatski, primamo u celini. Da se pravilno oceni vrednost njegovih teoriskih ubeđenja, trebat će da prođe niz godina. Već danas, izgleda, možemo utvrditi da je Trocki dao jednu nužnu, dokumentovanu reviziju Lenjinizma. Jer, po svemu sudeći, sovjeti nisu uspeli da seljaštvo zadrže kao revolucionaran faktor, kako je to želeo Lenjin. Doći će i druge nužne revizije. Možda će se definitivno pokazati da je lenjinističko shvatanje društvenih odnosa utopično, upravo da je njegov revolucionaran metod bio nužan samo u Rusiji. Jer je možda samo na Orijentu potreban jedan snažan zahvat u parnu, močvarnu sredinu analfabetizma, epidemija i sujeverja da se tako najšire mase naroda »inkorporiraju u civilizaciju«.

Ali je u tom slučaju nesumnjivo ovo: Lenjinizam t.j. marksizam u akciji, je najveći istorijski pokušaj jedne falange ljudi da razbije do kraja sve teške verige kojima jedan grub i preživio socijalni i ekonomski sistem sputava mlade i stvaralačke snage rada koje treba da stvore nove forme društvenog života i kulturnog izražaja. To je najveći zamah da se prevlada sva ta mizerija uskog, sitnograđanskog sentimentalizma, tradicionalizma i konvencionalnih laži. To je jedan gigantski zalet da se iskoči iz okvira laganog evolucionog penjanja istorije prema novim društvenim formama, da se razbije gvozdeni nietzscheovski obruč ritmičkog vraćanja. Svakako, u tim srazmerima, Lenjinov pokušaj znači nešto više nego pokušaj Robespierre-a ili Cromwella. Možda mu je u istoriji ravna, — ma da se nalazi na drugom polu, — tek figura Hristova kako je znamo iz legendi. Pokušaj Lenjina je pokušaj dostojan Nietzscheovog nadčovjeka.

U dimenzijama one šestine kugle zemaljske koja se danas zove SSSR Lenjin predstavlja jednu istorijski neophodnu, grandioznu pojavu sa kojom se može donekle tek usporediti Petar Veliki.

Preuzimajući odgovornost za sudbinu revolucije u svojoj zemlji i izvodeći je do kraja, Lenjin je uzeo na sebe ulogu velikog orača, koji je razorao tu široku rusku zemlju, očistio je od nemoćne pasivističke apatičnosti, od mnoštva parazita i bacio je u neviđenu dinamiku punog života. Sve muke pretrpljene u tim godinama bit će naplaćene. Da se dokaže istoriska nužnost Lenjinove pojave treba se samo setiti, sem proricanja jednog Hercena i jednog Bakunjina, riječi Plehanovljevih (još iz 1880): da će ruska revolucija pobediti kao proleterska ili uopšte ne će pobediti. Nije nužno isticati da je taj Bakunjinovski veliki »destruktor građanskog stroja« (B. Russel) bio isto tako i veliki konstruktor kome se morao zadiviti jedan Wells.

Nije ni čudo što su se, u našoj zemlji tolike duhovne korumpiranosti i zaostalosti, neke novine nabacile blatom na grob Vladimira Ilića. Ali je baš kod nas, gde toliko cvate korupcija, asketski čista figura Lenjinova, »koji bi nekada bio proglašen svecem« (Gorki) svetlo koje nam ukazuje put. Kod nas gde buja šarlatanerija, stroga, ratnička jednostavnost njegovih govora i spisa dokazuje svu oštrinu misli. U vremenu kad je kod nas građanska demokratija toliko nemoćna, kad intelektualci tako lako sagibaju šiju pred moćnima i bogatima, Lenjin nam daje istorijski primer kako treba sve što je zdravo i progresivno vezati za akciju širokih narodnih slojeva, seljaka i radnika, kako ne bi doživelo slom kao što su ga pre Lenjina doživeli narodovoljci u Rusiji. U momentu kad se sećamo na istorijski masakr pop Gaponovih masa, 22. januara 1905., koji je doveo do prve revolucije 1905—6., mi na primeru Lenjina učimo kako se u momentu neuspaha nesme izgubiti vera u konačan uspeh i kako se iz poraza moraju iscrpsti sve pouke za budući napadaj.

Nesumnjivo, ma šta istorija rekla o Lenjinovoj sociologiji, Vladimir Ilić moći će nam uvek biti jednim od učitelja. Jer, »bilo kako da sudimo o njegovim metodama i o njegovim uspesima, van svake sumnje ostaje čistoća njegovih namera da pomogne čovečanstvu koje pati. On će ostati svetlim uzorom sviju ruskih i međunarodnih pokolenja«. (V. Schücking).

O. K. (Otokar Keršovani)

*(Primljeno na 3. sjednici Razreda za društvene znanosti
JAZU od 7. ožujka 1979.)*

Владимир Миркович

ОТОКАР КЕРШОВАНИ В ДУБРОВНИЦКОЙ ПУБЛИЦИСТИКЕ

Резюме

Выдающийся публицист и революционер Отокар Кершовани начал свою публицистическую деятельность в 1922 г. в журнале „Млада Югославия“, публикуемом в это время в Дубровнике. Его статья „Необходимы новые ориентации“ обосновывает программу журнала, который издавал Югославский академический клуб „Юрислав Янушич“ в Дубровнике и Риеке, а потом в Дубровнике и Загребе.

В Югославском академическом клубе в 1923 г. в Хорватии было 33 объединения выпускников университетов и средних школ и студентов и школьников. Членов было около 1 200. Клуб отстаивал идею югославской общности, а также боролся за создание более благоприятных условий жизни и учёбы, за укрепление связей между югославскими студентами и сотрудничества со студентами других (в первую очередь) славянских стран Европы. В начале своей деятельности клуб настаивал не заниматься политическими вопросами и оставаться вне партийных междоусобиц. Но и среди членов Клуба происходили политические разложения на левые и правые силы. Отокар Кершовани принадлежал к левым силам, что видно из его статей. „Млада Югославия“ выходила больше года.

В 1925 г. Кершовани сотрудничал и в новом тогда в Дубровнике журнале „Человечность“. Выпустили только два номера этого журнала. Особенно интересна статья О. Кершовани о Ленине, опубликованная в этом журнале.

Цель настоящей работы — более подробно осветить начало публицистической деятельности Отокара Кершовани.